

بررسی برجسب‌های گلی خورهه محلات

مهناز رحیمی فر

بخش تاریخی موزه ملی ایران

چکیده

در دوره ساسانیان، مهر به‌عنوان یک ابزار مهم مالکیت و تجارت در بین گروه‌های مختلف اجتماع رایج بوده است. اهمیت استفاده از مهر در این دوره سبب گردید هنر مهرسازی در این دوره از پیشرفت قابل توجهی برخوردار شود. در بین اشیای موجود در موزه ملی ۸ برجسب گلی وجود دارد که بر روی آنها اثرمهرهای متعددی وجود دارد. محل اکتشاف آنها در دفاتر اموال این موزه، خورهه محلات ثبت شده است ولی از تاریخ ورود آنها به موزه یا نحوه کشف آنها اطلاعات دقیقی در دست نیست. از مهمترین نقوش موجود در اثر مهرهای این برجسب‌ها، نقش معروف به «نشان» است. این نقش بر روی چهار اثر مهر وجود دارد و به‌صورت مهر مرکزی یا مهر اصلی استفاده شده است. احتمال دارد مهرهایی که موضوع اصلی آنها کتیبه یا نشان خاص ساسانی است، جنبه اداری داشته‌اند و مهرهای کوچک‌تر متعلق به شاهدان و گواه‌های معامله بوده باشد که معمولاً در اطراف مهرهای میانی و یا در لبه‌ها زده می‌شده است. با مقایسه برخی شباهت‌های موجود بین اثر مهرهای خورهه و قصر ابونصر و تخت سلیمان، شاید بتوان آنها را در محدوده زمانی بین سده ۴ تا ۶ میلادی تاریخگذاری کرد.

واژگان کلیدی: برجسب گلی، مهر، ساسانیان، خورهه، موزه ملی.

مقدمه

توسعه متصرفات ساسانیان و گسترش روابط بازرگانی و لزوم برقراری ارتباط مستحکم بین حکومت‌های تابع دولت مرکزی، ایجاد تشکیلات

اداری پیشرفته و منظم را در این زمان سبب گردید. از جزئیات تشکیلات اداری به‌ویژه در خصوص تعداد دیوان‌ها و حدود صلاحیت هر یک از آنها اطلاعات دقیقی موجود نیست. به‌دست آمدن تعداد قابل توجهی مهر و اثر مهر در کاوش‌های باستان‌شناسی به‌ویژه تخت ابونصر و تخت سلیمان^۱ اهمیت مهر را در دوره ساسانیان نمایان می‌کند. در این دوره استفاده از مهر به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم مالکیت و تجارت در بین گروه‌های مختلف اجتماع رایج بوده است. مهر علاوه بر کاربرد شخصی در نقل و انتقال محموله‌های تجاری، در مکاتبات اداری و دیوانی و سلطنتی کاربرد بسیار داشته است. استفاده از مهرهای متعدد توسط شاهان ساسانی، بر اهمیت مهر و کاربردهای مختلف آن تأکید دارد و برخی از مورخین نیز در کتب خود در این خصوص اشاراتی داشته‌اند. چنانکه در برخی متون بیزانسی، مهرهای شاهان ساسانی به‌ویژه خسرو دوم شرح داده شده است.

همچنین در آثار مکتوب بر جای مانده از اوایل اسلام اطلاعاتی در مورد مهرهای شاهان ساسانی وجود دارد. چنانکه مسعودی در مروج الذهب در مورد مهری از بهرام پنجم، چهار مهر از خسرو انوشیروان و نه مهر از خسرو پرویز توضیحاتی داده است (Bivar, 1962, P29).

مهرهای دوره ساسانی از تنوع بسیار در فرم، نقش و جنس برخوردارند. هنر مهرسازی در این دوره همانند سایر هنرها، نسبت به دوران قبل، از پیشرفت قابل توجهی برخوردار است. اغلب مهرها نیم‌کروی و بیضی شکل با کف مسطح بوده و حلقه‌ای برای استفاده به‌صورت انگشتری یا آویز داشته‌اند. مهرهای انگشتری اغلب از سنگ‌های گرانبها با سطح محدب یا مقعر یا مسطح ساخته شده‌اند. جنس سنگ‌ها اغلب عقیق سلیمانی، یمانی قرمز، یشم، سنگ شیشه و... است. نقوش آنها با ظرافت و مهارت بسیار با مته‌های ظریف کنده کاری شده است. موضوع این نقوش بسیار متنوع بوده از جمله انواع نقوش گیاهی، نقوش انسانی به‌ویژه نیم تنه شاهان، شاهزادگان، صاحبان مهر و... نقوش حیوانی به‌ویژه نقش شیر در حالت‌های مختلف، بز، بز کوهی، گوزن، نقوش پرندگان (به‌ویژه پرندگان اهلی و خانگی) مانند طاووس، قرقاول، کبک، اردک، مرغابی، نقوش حیوانات آبی به‌ویژه ماهی، خرچنگ و نقوش موجودات خیالی را می‌توان بر روی مهرها و اثرمهرها مشاهده کرد.

علاوه بر نقوش ذکر شده یکی از ویژگی‌های مهرها و اثرمهرهای ساسانی وجود خط‌نوشته است. از آنجا که در نواحی تحت نفوذ ساسانیان خطوط مختلفی رایج بوده است بر روی مهرها و اثرمهرها نیز خطوط مختلفی را می‌توان مشاهده کرد از جمله خط سوری، آرامی، سغدی، کوفی و رایج‌تر از همه خط پهلوی است. استفاده از خط پهلوی یا شیوه‌های نگارش مختلف که گاهی تحت تأثیر سبک محلی بوده از قبل از ۲۲۴ میلادی تا بعد از ۶۵۱ میلادی رواج داشته است (Bivar, p16). این نوشته‌ها اغلب نام صاحب مهر یا مکان و یا جملات دعایی مانند توکل بر خدا یا توکل بر خدایان است.

معرفی و بررسی برچسب‌های گلی خورده

روستای خورده در بخش مرکزی شهرستان محلات در استان مرکزی واقع است. نخستین بار در سال ۱۳۳۵ شادروان علی حاکمی خورده را کاوش علمی کرد. پس از گذشت زمانی طولانی، کاوش در آن دوباره در سال‌های ۱۳۵۵، ۱۳۷۵، ۱۳۷۹، ۱۳۸۳ به سرپرستی آقای مهدی رهبر صورت گرفت. آثار به‌دست آمده در طی کاوش‌های انجام شده نشانگر اهمیت این مکان از دوران پیش از تاریخ (هزاره دوم ق م) تا دوران اسلامی (قرن هشتم ق) است. بقایای معماری به‌ویژه وجود دو ستون سنگی که از مهم‌ترین آثار برجای‌مانده از خورده است، سبب شده پژوهشگران کاربردها و تاریخ‌های مختلفی را برای آن پیشنهاد کنند (رهبر، ۱۳۲-۱۳۱: ۱۳۸۲).

آثار و شواهد به‌دست آمده در پنجمین فصل کاوش (۱۳۸۲) به‌ویژه یافته شدن گچبری‌های رنگی و غیر رنگی، بخاری دیواری و همچنین اشیاء مفرغی سبب گردید کاوشگر، این محل را بنای غیرمذهبی متعلق به دوره اشکانیان معرفی کند. او معتقد است این بنا پس از اشکانیان توسط گروهی از صنعتگران در دوره ساسانیان مورد استفاده قرار گرفته و سپس در دوران اسلامی به‌ویژه در دوره ایلخانی به‌صورت گورستان استفاده شده است.^۲ بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که تعدادی از اشیاء یافته شده از خورده محلات در موزه ملی نگهداری می‌شود. براساس دفاتر اموال این موزه تاریخ اکتشاف برخی از آنها تاریخ ۱۳۳۵ است و برخی از آنها فاقد تاریخ کشف‌اند. در گزارش منتشر شده از کاوش سال ۱۳۳۵، علاوه بر تشریح آثار معماری به معرفی برخی از اشیاء یافت شده به‌ویژه ظروف و قطعات سفالی و یک مهر از سنگ آگات به رنگ قرمز با نقش یک زن با لباس بلند، پرداخته شده است (Hakemi, 1990, P35-39).

در بین اشیاء موجود در موزه ملی ۸ برچسب گلی وجود دارد که محل اکتشاف آنها در دفاتر اموال خورده ثبت شده است ولی از تاریخ ورود آنها به موزه یا زمان کاوش یا نحوه کشف آنها اطلاعی در دست نیست و در گزارش منتشر شده توسط مرحوم حاکمی نیز از این اشیاء نامی برده نشده است. این اشیاء گلوله‌های کوچک و نسبتاً مدور گلی هستند که در روی آنها اثر مهرهایی وجود دارد. پشت آنها تقریباً مسطح بوده و در لبه دارای سوراخی برای عبور ریسمان هستند.

توصیف برچسب‌های گلی خورده محلات

برچسب شماره ۱. شماره موزه: ۲۱۹۹؛ قطر: ۴/۲ سانتیمتر.

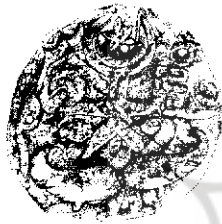
این برچسب گلی به‌رنگ نخودی متمایل به خاکستری است و بر گردآگرد خود دارای ۵ اثر مهر است. در وسط آن یک اثر مهر بزرگ وجود دارد که نقش آن «نشان ساسانی» است و در رأس آن نقش هلال ماه به چشم می‌خورد (تصویر ۲۵). در چهار طرف نقش مرکزی، یک اثر مهر کوچک لوزی و بیضی شکل با نقش نامشخص وجود دارد.

شکل ۱

برچسب شماره ۲. شماره موزه: ۲۱۹۷؛ قطر: ۴/۴ سانتیمتر.

این برچسب به‌رنگ کرم تیره بوده و در برخی از قسمت‌های آن آثار دودزدگی وجود دارد. بر روی این برچسب دو اثر مهر مشاهده می‌شود. در مرکز آن همانند نمونه قبل یک اثر مهر مدور با نقش «نشان خاص» وجود دارد و در بالای آن نیز نقش هلال ماه و ستاره است (تصویر ۲۶). یک اثر مهر کوچک‌تر تقریباً مستطیل شکل در بالای اثر مهر مذکور است و نقش درون آن مشخص نیست.

شکل ۲

برچسب شماره ۳. شماره موزه: ۲۲۰۱؛ قطر: ۳/۹ سانتیمتر.

این برچسب به‌رنگ نخودی روشن است. بر روی آن دو اثر مهر وجود دارد. اثر مهر مرکزی مدور بوده و نقش آن حیوانی شبیه به گراز است که به سمت راست در حال حرکت می‌باشد. در پایین دهان آن، نقش هلال ماه وجود دارد. در بالای آن نوشته‌ای به خط پهلوی است و متن آن دقیقاً مشخص نیست^۳ (تصویر ۲۷). در پایین اثر مهر میانی، اثر مهر کوچکی به شکل بیضی وجود دارد که نقش آن مشخص نیست. در قسمت‌های مختلف این برچسب آثاری از خطوط موازی وجود دارد.

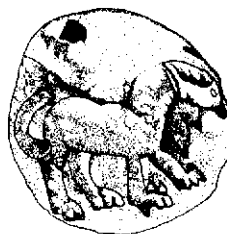
شکل ۳

برچسب شماره ۴. شماره موزه: ۲۱۹۶؛ قطر: ۳/۶ سانتیمتر.

این برچسب به‌رنگ نخودی مایل به خاکستری است. بر روی آن سه اثر مهر وجود دارد. اثر مهر میانی مدور بوده و نقش آن حیوانی شبیه شیر یا گراز است که به سمت راست در حرکت است (تصویر ۲۸). در پایین اثر مهر میانی، اثر مهر کوچکی تقریباً مدور با نقش نامشخص وجود دارد. در سمت راست آن نیز اثر مهر کوچک بیضی

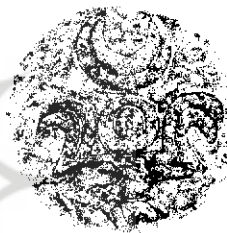
شکلی دیده می‌شود. درون آن نقش گاو میشی است که به سمت راست در حرکت است و در اطراف حروف نامشخص پهلوی وجود دارد.

شکل ۴

برچسب شماره ۵. شماره موزه: ۲۱۹۸؛ قطر: ۶/۲ سانتیمتر.

این برچسب گلی به رنگ نخودی مایل به خاکستری است و بر گرداگرد آن، به‌ویژه در پشته آثار دودزدگی وجود دارد. در روی آن ۱۹ اثر مهر دیده می‌شود. در میان آن، اثر مهر منور بزرگی با نقش «نشان خاص» است (تصویر ۲۹) که بالای آن نقش هلال ماه دیده می‌شود. از نکات قابل توجه در مورد این برچسب این است که این نقش با اثر مهر مرکزی برچسب شماره ۲۱۹۹ یکسان و احتمالاً متعلق به یک نفر بوده است.

شکل ۵

در اطراف اثر مهر میانی، ۱۵ اثر مهر منور کوچک وجود دارد که تمامی سطح این برچسب را در بر گرفته است. این اثر مهرها نقوش یکسان دارند که شامل دو ماهی است (تصویر ۲۹).

شکل ۶

در یک طرف آن نزدیکی لبه نیز ۳ اثر مهر کوچک بیضی شکل با نقش یکسان وجود دارد. این نقش شامل اردکی است که رو به سمت راست نشسته است (تصویر ۲۹).

شکل ۷

برچسب شماره ۶. شماره موزه: ۱۴۵۳؛ قطر: ۴/۶ سانتیمتر. قسمت‌های مختلف این برچسب به علت سوختگی کاملاً سیاه‌رنگ شده است. در این برچسب دو اثر مهر به چشم می‌خورد: اثر مهر بزرگی با نقش «نشان خاص» در وسط و نقش هلال ماه در بالا (تصویر ۳۰).

شکل ۸

در سمت راست اثر مهر میانی، اثر مهر کوچک تقریباً بیضی شکلی دیده می‌شود. نقش آن مشخص نیست و به نظر می‌رسد نقش سوارکاری است که به سمت راست در حال حرکت است و احتمالاً حامل نیزه بلندی است.

برچسب شماره ۷. شماره موزه: ۲۱۹۵؛ قطر: ۵/۱ سانتیمتر. این برچسب به رنگ نخودی مایل به خاکستری است. در بخش‌های مختلف آن آثار سوختگی وجود دارد. روی این برچسب چهار اثر مهر باقی مانده است. در بخش میانی آن اثر مهر منوری وجود دارد. در آن چهار سطر نبشته به خط پهلوی وجود دارد و در انتهای آن سه دایره است (تصویر ۳۱).

شکل ۹

متن این نوشته توسط آقای سیروس نصراله‌زاده چنین خوانده شده است:

''t w[r]' z't: mgwh''

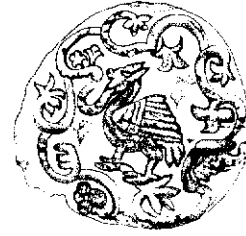
أدر آزاد مغ Adur-azad mo g

یا

أدر آزاد مغ Adur-azad mo g

در کنار اثر مهر شرح داده شده، اثر مهر منور دیگری وجود دارد. نقش این اثر مهر، پرندهای (احتمالاً قرقاول) است که در سمت چپ ایستاده و دور تا دور آن را نقوش تزئینی گیاهی در بر گرفته است (تصویر ۳۱).

شکل ۱۰

مفاهیم خاصی برخوردار بوده یا علامت مشخصه صاحب مهر بوده‌اند و یا معنای خاصی را برای صاحب مهر یا کسانی که اثر مهر را می‌دیدند، داشته است.

منظور از اختصارات، معمولاً دو یا سه حرف پهلوی است که احتمالاً نمایشگر یک یا چند نام یا مفهومی دعایی مانند خیر و برکت یا مشابه آن دارد. برخی از این حروف بر روی مهرها و اثر مهرها به‌وضوح دیده می‌شوند ولی تفسیر آنها بسیار مشکل است و فقط در حد حدس و گمان می‌توان مفهوم آن را بیان کرد.

حروف رمزی شامل کلمات، نام‌ها یا اختصار کلماتی است که در ترکیب با طرح‌ها و تزیینات به‌کار رفته‌اند. در برخی از آنها حروف پهلوی بسیار حالت تزیینی یافته است به‌نحوی که به سختی می‌توان آنها را تشخیص داد و جدا کردن برخی از حروف رمزی و نشان‌های معین از طرح‌های هندسی به‌سادگی امکان‌پذیر نیست.

علامت‌ها و نشان‌ها نقوشی هستند که به طرح حروف پهلوی ترسیم شده‌اند. به این علائم در پارسی میانه Nišan گفته می‌شود. به‌نظر می‌رسد استفاده از چنین علائمی یا مشابه آنها از قبل از ساسانیان، منطبق با شرایط زمانی رایج بوده است. چنانکه در دوران هخامنشی به‌ویژه بر روی سنگ‌های حجاری شده و برخی از اشیاء و همچنین مهرها می‌توان این علائم را دید (Boardman, 1998, 4).

در اثر مهرهای سلوکی نیز نشان‌هایی مانند لنگر وجود دارد و بر روی سکه‌های این دوره هم حروف رمزی دیده می‌شود. ولی در دوران قبل از ساسانی بر روی مهرها و اثر مهرها، حروف رمزی شبیه به آنچه در دوران ساسانی رایج بوده، دیده نشده است. در این زمان استفاده از حروف رمزی مانند علائم اختصاری و نشان‌ها به همراه نقوش سمبلیک چون ماه، ستاره و دایره کوچک مروریدمانند و نقوش قلبی شکل رایج گردید. در برخی موارد ترکیب حروف پهلوی با حروف رمزی و نقوش سمبلیک نقوش بیچیده‌ای را ایجاد کرده که تشخیص اینکه آن «نشان» است یا «حرف رمزی»، غیر ممکن می‌نماید.

این نشان‌ها و علائم را علاوه بر مهرها و اثر مهرها بر سایر هنرهای برجای مانده از دوره ساسانی از جمله نقوش برجسته، گچبری‌ها، اشیاء و... می‌توان دید. برخی احتمال داده‌اند که این نشان‌ها در حکم علامت خاص خانوادگی و موروثی (به‌ویژه نزد نجیب‌زادگان ساسانی) و یا امضاء است. همچنین برخی از نقوش را نمایش‌دهنده زمان، قدرت و گاه صرفاً تزیین دانسته‌اند. به‌هر رو، برای این نشان‌ها و حروف رمزی و نقوش نمی‌توان تفسیر قاطعی ارائه کرد. احتمال دارد به‌کار بردن برخی نقوش در ارتباط با اعتقادات مذهبی بوده است چنانکه گفته شده نقش گراز در ارتباط با اعتقاد به ورثرغن بوده زیرا او ایزد نگهبان سوگند و تنبیه‌کننده پیمان‌شکنی است. از این رو گراز نقش مناسبی برای مهرها بوده است. احتمالاً شاپور دوم از مهر با نقش گراز استفاده می‌کرده و آن برای تأیید پیمان‌های مقدس استفاده می‌شده است (Bivar, P29). از دوره هخامنشیان نیز بر

در سمت راست این دو، دو اثر مهر لوزی شکل کوچک در کنار هم دیده می‌شود. نقش یکی از آنها پرندهای (قرقاول) است که رو به سمت راست ایستاده و در مقابل آن یک گل یا ستاره پنج پر وجود دارد. همچنین در اثر مهر مجاور آن نیز نقش بسیار محوی از پرندهای (قرقاول) وجود دارد که رو به سمت راست ایستاده است. علاوه بر اثر مهرهای شرح داده شده، دو فرو رفتگی ناقص بدون نقش بر روی آن وجود دارد. در پشت این برجسب، کادر مربع مستطیل شکلی وجود دارد که درون آن نقشی نیست. در برخی از اثر مهرهای یافته شده از تخت سلیمان نیز مشابه این علامت وجود دارد (6 Tafel, 1976, Nauman, R.G?bl).

برجسب شماره ۸۵. شماره موزه: ۲۲۰۰؛ قطر: ۵/۸ سانتیمتر.

این برجسب نیز به رنگ نخودی مایل به خاکستری است که آثار دوزدگی در برخی قسمت‌ها دیده می‌شود. بر روی این برجسب ۵ اثر مهر به شکل مدور، لوزی و بیضی وجود دارد. دو اثر مهر میانی مدور بوده و نقش یکی از آنها مشخص نیست و در دیگری نیز یک خط عمودی به‌چشم می‌خورد. در نزدیکی لبه آن دو اثر مهر کوچک تقریباً بیضی در کنار هم وجود دارد که درون یکی از آنها نقشی دیده نمی‌شود ولی در درون دیگری نقش نامشخصی شبیه به حرف پهلوی وجود دارد. در طرف دیگر این برجسب نیز اثر مهر کوچکی به شکل لوزی با نقش نامشخصی شبیه به حیوان یا پرند وجود دارد. در بالای آن نقش هلال ماه با نقطه یا ستاره‌ای درون آن دیده می‌شود. در سطح این اثر مهر، فرو رفتگی کم عمقی نیز وجود دارد که دارای خطوط کم‌عمق موازی است (تصویر ۲۲).

بحث و بررسی

در بررسی اثر مهرهای ذکر شده موارد قابل توجهی وجود دارد. از جمله وجود نقش معروف به «نشان» است. این نقش بر روی چهار اثر مهر معرفی شده به‌صورت مهر مرکزی یا مهر اصلی استفاده شده است. وجود اختصارات (Abbreviations)، حروف رمزی (Monograms)، نشان‌ها (Devices) از ویژگی‌های هنر ساسانی است. به‌ویژه آنها را بر روی مهرها و اثر مهرها با تنوع بسیار می‌توان یافت. تنوع نقوش مهرها در این دوره مانند برخی از نقوش هندسی، حیوانی و سمبل‌های عمومی، این تفکر را ایجاد کرده است که آنها از

روی دو اثر مهر یونانی پارسی که از تخت جمشید یافته شده، نقش گراز وجود دارد (Schmidt, 1957, 40-41). نقوش بر روی مهرهای کوچک شخصی از تنوع بسیاری برخوردارند و احتمالاً در ارتباط با علایق اشخاص یا حرفه آنها بوده است. استفاده از این گونه نقوش بر روی ظروف به ویژه ظروف نقره بسیار رایج بوده است؛ چنانکه بر روی بشقاب نقره‌ای که از رشی گیلان یافته شده صحنه ماهیگیری و نقش ماهی و اردک و... قابل مقایسه با نقش اثر مهر شرح داده شده است (کاتالوگ موزه ملی، تصویر ۹۷).

نتیجه

پیشرفت هنر مهرسازی در دوره ساسانیان نشانگر اهمیت مهر و کاربردهای مختلف آن به ویژه در مکاتبات و مراسلات اداری و تجاری است. بررسی برچسب‌های گلی یافته شده از محوطه‌های ساسانی نشانگر استفاده از دو نوع مهر یعنی مهرهای اداری و مهرهای شخصی است. اکثر این برچسب‌ها بیش از یک اثر مهر دارند. گاهی یک اثر مهر بزرگ دولتی در مرکز و اثر مهرهای کوچکتر متعلق به اشخاص مختلف در اطراف آن قرار دارد. احتمال دارد مهرهایی که موضوع اصلی آنها کتیبه یا نشان خاص ساسانی است، جنبه اداری داشته‌اند. به نظر می‌رسد محل قرار گرفتن اثر مهرها بر روی برچسب‌ها بر اساس خاصی بوده است. چنانکه مهر بزرگ دولتی را یک موبد (مغ) برای تصدیق صحت معاملات در قسمت میانی برچسب می‌زده است و مهرهای شخصی بزرگ دیگر متعلق به صاحبان کالا یا افراد مرتبط با معامله بوده که اغلب در مجاورت آن قرار داشته و مهرهای کوچکتر متعلق به شاهدان و گواه‌های معامله

پی‌نوشت‌ها

*با سپاس از سرکار خانم سحر سیروس‌نیا که طراحی نقوش را به عهده گرفتند.

۱- در طی کاوش‌های باستان‌شناسی در مناطق مختلف ایران، برچسب‌های گلی متعددی از دوره ساسانی به دست آمده است. مراکز عمده‌ای که این آثار به دست آمده است عبارتند از: قصر ابونصر (حدوداً ۵۰۰ کیلومتری شیراز) بیش از ۷۰۰ اثر مهر، تخت سلیمان (حدوداً ۳۵۰ کیلومتری آذربایجان) بیش از ۳۰۰ اثر مهر، تپه کبودان (۶۰ کیلومتری گرگان). علاوه بر موارد ذکر شده مجموعه‌های ارزشمندی از این گونه آثار در سرتاسر دنیا وجود دارد. از جمله اثر مهرهای موجود در آرشیو پهلوی دانشگاه برکلی کالیفرنیا، که در کتابخانه Braneroft نگهداری می‌شود و شامل ۳۹۰ اثر مهر و ۲۶۰ قطعه کتیبه‌دار است. این آثار بین تاریخ ۸۸۸-۶۰۰ میلادی تاریخگذاری شده‌اند. این مجموعه اساساً شامل مدارک اقتصادی و رسید کالا است. این مجموعه توسط Ph.Gignoux و R.Gyselen مورد مطالعه قرار گرفته است. همچنین مجموعه کوچکتری شامل ۷۱ اثر مهر در موزه هنر کهن کالیفرنیا موجود است که آنها نیز توسط Ph.Gignoux مطالعه شده است. علاوه بر

بوده است که معمولاً در اطراف مهرهای میانی و یا در لبه‌ها زده می‌شده است. بر اساس منابع موجود ساسانی، موبدان و مغ‌ها در شهرها و قضات در بخش‌های مختلف برای نوشتن و مهر کردن اسناد، قدرت اجرایی داشتند این افراد دارای سمت‌های رسمی بوده‌اند؛ چنانکه مغ‌ها یا پیشوایان مذهبی علاوه بر سرپرستی بایگانی‌های شهرها یا بخش‌ها، کارگزاران مشاغل قضایی یا شغل‌های دیگر نیز بوده‌اند. گرچه اثر مهرهای ساسانی به علت ویژگی‌هایی که دارند به سهولت قابل تشخیص‌اند ولی گاهنگاری و تشخیص زمان دقیق برخی از آنها کار چندان آسانی نیست. بر اساس منابع تاریخی و کتیبه‌ها و نقوش موجود بر اثر مهرهای قصر ابونصر برخی از آنها را قبل از ۴۵۰ میلادی تاریخگذاری کرده‌اند (Bivar, P14) و برخی از اثر مهرهای تخت سلیمان را بین قرن ۴-۶ میلادی تاریخگذاری کرده‌اند و برخی از آنها را بر اساس نوشته‌ها و نقش نیم‌تنه شاهان مربوط به زمان خسرو اول (۵۷۸-۵۳۱ میلادی) و قبل از آن دانسته‌اند. با توجه به اینکه از نحوه به دست آمدن اثر مهرهای معرفی شده از خورهه و حتی محل دقیق آنها اطلاعات دقیقی در دست نیست و نقوش موجود بر روی آنها نیز کمک مؤثری در تعیین زمان آنها نمی‌کند شاید با مقایسه برخی شباهت‌های موجود بین اثر مهرهای خورهه و قصر ابونصر و تخت سلیمان، بتوان آنها را در محدوده زمانی بین قرن ۴-۶ میلادی دانست. با توجه به اینکه آتشکده نیم‌آور در ۴۰ کیلومتری جنوب غربی خورهه واقع شده است، شاید اثر مهرهای منسوب به خورهه در ارتباط با این مکان بوده است. به ویژه با توجه به نقش «نشان ساسانی» موجود بر روی اثر مهرهای ذکر شده، که این موضوع نیاز به بررسی بیشتر دارد.

مجموعه‌های ذکر شده در آمریکا، مجموعه دیگری از اثر مهرهای ساسانی در برلین (Freie Universität) نگهداری می‌شود که توسط D.Weber مطالعه شده‌اند.

۲- برای اطلاع بیشتر به گزارش‌ها و مصاحبه‌های انتشار یافته در پایگاه اینترنتی میراث خبر مراجعه شود (www.chn.ir).

۳- این متن توسط آقای سیروس نصرالله‌زاده، xubān-hubān خوبان خوانده شده است. ۴- مرحوم حاکمی در مورد این بنا چنین نوشته است: آتشکده آنبشکوه در ۴۰ کیلومتری جنوب غربی خورهه قرار دارد. این آتشکده در دهکده‌ای کوچک و خرم به همین نام واقع شده است، و تماماً از سنگ تراورتن ساخته شده است. کوه آنبشکوه یکی از معروف‌ترین معادن سنگ تراورتن در ایران است. به نظر می‌رسد که کوه و دهکده در ایام قدیم نیز مکان‌هایی شناخته شده بوده؛ چنانکه دهکده و کوه نام مشابه آنبشکده یعنی آنبشکده داشته است. اما به علت اینکه تلفظ آن مشکل بوده کلمه «آنبشکده» به «آنبش» مخفف شده است. این آنبشکده در یکی از واحه‌های محلات به نام نیم‌آور قرار دارد که آن نیز دهکده‌ای قدیمی است و احتمالاً در دوره ساسانی این آنبشکده «آنبشکده نیم‌آور» نامیده می‌شده است (Hakemi, P41).

کتابنامه

- جوادی، غلامرضا؛ ۱۳۸۰ مدیریت در ایران باستان، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
کاتالوگ موزه ملی ایران
۱۳۸۰ تهران: معاونت معرفی و آموزش سازمان میراث فرهنگی، پایگاه اینترنتی میراث خبر (www.chn.ir)

الف) فارسی

- سامی، علی
۱۳۴۲ تمدن ساسانی، ج ۱، دانشکده ادبیات دانشگاه پهلوی.
رهبی، مهدی
۱۳۸۲ کاوش‌های باستان‌شناسی خورهه، تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی، واندنبرگ، لویی
۱۳۴۸ باستان‌شناسی ایران باستان، ترجمه عیسی بهنام، تهران: دانشگاه تهران

- Ackerman, Phyllis.,
1958 "Some Specific Problems", *A Survey of Persian Art*, vol I.
- Bivar, A.D.H.,
1969 *Catalogue of the Asiatic Seals in the British Museum*, London,
- Bivar, A.D.H.,
1959 "Details and Devices from the Sasanian Sculptures", *Oriental Art*,
vol V.
- Boardman, J.,
1998 Seals and Sings, *Iran*, vol XXXVI.
- Brunner, Christopher J.,
1978 *Sasanian Stamp Seals in the Metropolitan Museum of Art*.
- Fray R.N.,
1973 *Sasanian Remains from Qasr-I Abu Nasr*, Harvard University
Pres.
- Gignoux, Philippe. Gyselen, Rika.,
1892 *Sceaux Sasanides*, DE Diverses Collection Privees, Leuren.
Editions Peeters.
- Hakemi, Ali.,
1990 "The Excavation of Khurha", *Est & West*, vol40".
- Naumann, N. Göbl, R.,
1976 *Die Tonbullen vom Tacht- E Suleiman*, Berlin.
- Schmidt, Erich F.,
1957 *Persepolis II*, The University of Chicago Press.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

